

نماز و فرهنگ سازی

سید محمد موسوی
امام جمعه جاجرم (خراسان)

اشاره:

فرهنگ عمومی هر جامعه‌ای تأثیرپذیر از آرمان‌ها و عقاید و باورهای آن جامعه است، بنابراین جامعه دینی و مذهبی با جامعه فاقد دین و مذهب از لحاظ رفتارهای فرهنگی و نمودهای آن متفاوت است، مسلمانان بر اساس باورهایی که دارند که از آن جمله «نماز» است روش‌هایی را در زندگی عمومی به کار می‌گیرند که برگرفته از فرهنگ اسلام و به ویژه نماز است. بازتاب آن باورهای ژرف شکل‌گیری فرهنگ عمومی در بستر جامعه است، در این نوشتار به فرهنگ عمومی از این زاویه نگریسته شده است.

فرهنگ سازی و اقامه نماز

«قال رسول الله (ص): لكل شئ وجه ووجه دينكم الصلاة»^(۱)

آنچه در مرحله اول، نظرها را به خود جلب می‌کند موضوعات مقالات است که معمولاً در آن‌ها سخن از اقامه نماز است و واژه اقامه انتخابی بسیار ارزشمند و دارای پیام‌های ارزنده است. اقامه در یک کلمه به معنای عمل به نماز چه این که به حق نماز نسخه شفا بخشی است که بسان نسخه دکتر فقط خواندن آن بیمار را شفا نمی‌دهد. باید خود را بر پزشک عرضه کرد و او هم نسخه بدهد و شما هم بتوانی نسخه را بخوانی و آن را به داروخانه برده، دارو تهیه و برابر دستور پزشک در نسخه عمل کنی تا بهبودی یابی و الا صرف مراجعه به پزشک و خواندن نسخه به بهترین صوت و لحن و تجوید شفا نمی‌یابی. باید به آن عمل کنی آن هم نه هر عمل کردنی بلکه آنگونه که پزشک گفته است، نماز هم چنین است. صرف حضور در محراب و روبه کعبه کردن و نماز با قرائت آن چنانی خواندن لازم است اما کافی نیست باید اگر بخواهیم نماز «تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ»^(۲) شود و ما را از آلودگی‌ها نجات داده و دردها و مریضی‌های معنوی ما را شفا دهد و سکوی پرش و وسیله عروج الی الله باشد و محراب باند پرواز به سوی حضرت حق گردد باید به نماز عمل شود و حق آن اداء گردد.

نکته دیگر این که در نماز سوره حمد بلکه بهتر بگوییم سوره‌ای است که ام‌الکتاب است و رسول مکرم اسلام (ص) آن واسطه فیض الهی، از نماز به عنوان دورنمای دین و چهره دین یاد کرد. (وَجْهٌ دِينِكُمْ

الصَّلَاةُ) که نماز دربرگیرنده چکیده و خلاصه‌ای از قرآن و دین، «و ان قبلت قبل ما سواها و ان ردت رد ما سواها» و اول سؤال قیامت و کسی که از ایستگاه نماز به سلامت عبور کرد دیگر موافق او را معطل نمی‌کند. پس وقتی نماز مشتمل بر تمام قوانین مورد نیاز باشد، تمام ارزش‌های دینی را دربرگیرد می‌تواند در همه عرصه‌های اجتماعی و فردی فرهنگ‌سازی کند که به مواردی از آن در این مختصر می‌پردازم:

۱- ایجاد فرهنگ خداشناسی

اولین جمله‌ای که در اذان و اقامه و شروع نماز به عنوان تکبیره الاحرام، نماز گزار می‌گوید «الله اکبر» است. یعنی وسیله‌ای برای شناسایی خداوند. یعنی ای مسلمان کسی که تو در مقابل او ایستاده‌ای معبودی بزرگ است بزرگ‌تر از آنچه تو فکر کنی، با عظمت‌تر از آنچه در مخیله بشر بگنجد، بالاتر از او و بالاتر از او وجود ندارد. لذاست که شایسته عبادت است و این معنا به صورت استجابی در قبل سجود و بعد آن قبل قنوت و بعد آن به زبان می‌آوری تا این حقیقت خوب در وجودت تصدیق شود و حتی در پایان نماز و بعد از سلام‌های نماز اولین تعقیبی که مستحب است انجام دهی سه بار گفتن الله اکبر است. یعنی ای بشر مراقب باش همواره در مقابل آن که بزرگ است و همه چیز در مقابل او کوچک، خم و راست می‌شوی و مطیع و بنده او باش و هرگز مقابل موجودی غیر خدا که کوچک و حقیر است سر فرود نیاور و یا اگر از خدا در نماز به «رحمن و رحیم»، به «رب العالمین و مالک يوم الدين» و در سوره جمعه از او به خدایی که

«سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ

الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ»^(۳)

و آن خدایی که رسول امتی را برای هدایت بشر فرستاد و صاحب فضل عظیم و به هر حال خدایی که «وَأَلَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ»^(۴) و صاحب خزائن آسمان‌ها و زمین است و خدایی که افشاگر دشمنان و منافقین و صاحب عزت و «خَيْرٌ يَمَا تَعْمَلُونَ» یاد شده برای ایجاد فرهنگ خداشناسی در جامعه در قالب نماز است. خدایی که به همراه خم و راست شدن در مقابل او او را منزله از هر عیب و نقص معرفی کرده چه این که آن که عیبی ندارد شایسته آن است که عالم و آدم در مقابل او خم و راست شده به سجده بیفتند. خدایی که هر قیام و قعودی به حول و قوه اوست.

۲- ایجاد فرهنگ توحیدی

یعنی نماز به ما می‌آموزد انسان‌ها تنها یک خدا و معبود باید داشته باشند و فقط او را مؤثر در عالم بدانند و اسیریت‌های جاندار و بی‌جان نشوند که نمود آن هم در اذان، اقامه نماز که «اشهد ان لا اله الا الله» است دیده شده و هم در اولین رکن نماز یعنی انجام نماز فقط برای تقرب الی الله و در یک کلمه که از اول تا آخر آن شرط صحت و قبولی نماز اخلاص است. اخلاص همان توحیدی فکر کردن و

توحیدی عمل کردن است. به طوری که حتی اگر یک حرف را و یا شیوه یا مکان و یا زمان گفتن آن برای غیر خدا باشد نماز باطل است. و به شکل ملموس تر در تسبیحات اربعه و تشهد نیز توحید مطرح شده که می‌گوییم «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ» و در سوره «قل هو الله احد» که روح نماز است یعنی توحید و ایجاد جامعه توحیدی به آن تصریح شده و یا وجوب ایستادن در نماز به سوی کعبه و حتی استجاب روبرو به قبله بودن تمام اعضاء در نماز و یا اگر معنا و مفهوم تکبیره الاحرام، حرام ساختن غیر خدا بر خود و تمام توجه به خدا برای ایجاد فرهنگ توحیدی است. چون وقتی دست‌ها به شکل خاصی در این حالت حرکت داده می‌شود برای این است که هر چه غیر خداست باید پشت سرانداخت و با «ایاک نعبد» فقط بنده خدا بود و بس و نفس برگزاری نماز جمعه و جماعت هم خود ترویج توحید را در جامعه و جهان دارد که به حق یکی از فلسفه‌های آن‌ها علنی‌سازی توحید الهی است که تمام مسلمین در یک لحظه همه روی به سوی خدا می‌کنند و در مقابل او خم و راست می‌شوند و لا غیر.

۳- ایجاد فرهنگ آینده‌نگری

مطمئن‌ترین که بیایم و آخر خط زندگی انسان را دنیا بدانیم کاری بس اشتباه است. بلکه اسلام آمد تا وفق طولانی تری را در زندگی بشر باز کند و معنای ختم همه مسائل به دنیا پذیرش نوعی محدودیت رشد بشر است و این خلاف عقل و علم است و خدایی که عادل است و در دنیا گنجایش و ظرفیت دادن پادشاه نیکوکاران و سزای گناه‌گناه کاران وجود ندارد مثل شهادت اولیاء الله و قتل و غارت مستکبران. لزو ما باید قیامتی باشد تا حق به حق دار برسد و لذا در نماز سخن از «مالک يوم الدين» روز جزا و روزی که در آن به حق به دین عمل خواهد شد می‌آید. مخصوصاً که در نماز جمعه و در سوره جمعه به آن بیشتر پرداخته شده است و از آن به عنوان انه‌های اولیاء الهی معرفی شده که

«إِنْ زَعَمْتُمْ أَنْكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتَّوْا الْمَوْتَ»^(۵)

و خیر قطعی از حضور در عالم غیبت و شهود و عرضه اعمال داده شده است که «ثُمَّ تَرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ»^(۶) و در پایان سوره منافقین، اهل ایمان را تحریص بر این دارد که اگر اهل عمل صالح هستید همین دنیا محل آن است و زمانی که مرگ فرارسد نامه اعمال خود را خالی از خیر ببینید جای برگشت نیست ولی تمنا کنید نه مرگ به تأخیر می‌افتد و نه فرصتی برای جبران مافات است. پس پیام نماز به تمام انسان‌ها این است که ای مردم به فکر آینده خود باشید که انسان عاقل هرگز نباید از عاقبت کار غافل باشد و بداند که «وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ»^(۷)

۴- ایجاد فرهنگ ضرورت تبعیت از الگوها و رهبران الهی

آنجایی که هر انسان نماز گزار از خدای خواهد که «اهدنا الصراط

المستقیم، صراط الذین انعمت علیهم» خدایا ما را به راه مستقیم راه آنانی که نعمت دادی رهنمون ساز. این سؤال به ذهن می‌آید که آنان که خدا به آن‌ها نعمت داد چه کسانی هستند. پاسخ این سؤال را خود قرآن داده آنجا که فرمود:

«مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا»^(۸)

آنان که خدا به آن‌ها نعمت داده انبیاء و اوصیاء آن‌ها و صدیقین و شهدا و صالحین هستند. در حقیقت در این آیه خداوند آنانی که شایسته الگو بودن هستند را معرفی کرده فرمود: آنچه باعث توفیق شما در حرکت در صراط مستقیم است تبعیت از این‌هاست و شما که طالب هدایت در راه مستقیم هستید راه مستقیم این‌ها هستند و یا اگر در تشهد شهادت به رسالت پیامبر اسلام داده شده بر او درود می‌فرستیم یک نوع اقرا به شایستگی آن‌ها برای الگو بودن است که معنای آن تأیید و حمایت است و یا اگر در پایان نماز بر او سلام می‌دهیم و از او به نبی یاد می‌کنیم و یا اگر در اذان و اقامه شهادت به رسالت محمد (ص) و ولایت و امامت علی (ع) و اولاد او می‌دهیم در حقیقت به معنای آن است که ای بنده خدا که می‌خواهی با خدا حرف بزنی، از او هدایت بگیری و با او ارتباط برقرار کنی راه توفیق در این امور و واسطه فیض الهی و آن که شمارا به خدای رساند این‌ها هستند که استاد این طریقت هستند می‌توانند سالک را سالم به مقصد برسانند. خاصه که در سوره جمعه و منافقین و نماز جمعه به این امر پرداخته شده و به آنانی که می‌خواهند به آیات الهی برسند و پاک شده و تعلیم کتاب و حکمت ببینند باید امت او شوند و از افرادی که

«إِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَ تَرَكُوا قَائِمًا»^(۹)

را پیش روی خود ساختند به شدت مذمت شده و آنانی را که ظاهرأ اقرار به رسالت اما در نهان کفر ورزیدند منافق دانسته و از بدترین دشمنان معرفی کرده است. مسلمین باید از حوادث تلخ گذشته عبرت بگیرند و اجازه ندهند صحنه‌های صغیر تکرار شده فرمان قرآن ناطق بر زمین بماند و ام الفسادها و مراکز فتنه جان سالم به در ببرند و علیه مصداق آیه «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ...»^(۱۰) توطئه کنند که او جدای از مهم‌ترین فریضه الهی یعنی نماز است و شهادت او در محراب خط بطلانی باشد بر آن سم پاشی‌ها که آن زمان بیداری مسلمین دیر است و نباید بگونه‌ای فرصت سوزی شود که الگوهای الهی قربانی چنین دسیسه‌هایی گردند و امت از رهبری آن‌ها محروم گردد.

۵- ایجاد فرهنگ دوست و دشمن شناسی

از آنجا که نماز «الذین انعمت علیهم» را نبیین و صدیقین و شهدا

وصالحین معرفی کرده و ماباره «حسن اولئک رفیقاً» رهنمون می‌سازد آنان را هم رهبر و هم رفیق و دوست ما معرفی می‌کند و بالاتر از این‌ها وقتی در نماز از حضرت حق به رحمن و رحیم یاد می‌شود چه دوستی از خدای مهربان که به حق مهربان به حق است سزاوارتر. او که یحب المصلین است ما هم باید «حبیب الله» و «خلیل الرحمن» شویم. چه دوستی بالاتر از این که آنچه از امکانات برای رشد و تعالی ما لازم است فراهم ساخته و حتی از مرگ به لقاء الله و ملاقات دوست با دوست یاد می‌کند که وقتی ابراهیم خلیل الرحمن هنگام قبض روح به روح الامین می‌گوید آنچه دوستی است که می‌خواهد جان دوستش را بگیرد؟ حضرت حق می‌فرماید: ای ابراهیم آنچه دوستی است که از ملاقات با دوست کراهت داشته باشد. اگر ما از خدا به عنوان یک دوست یاد نمی‌کنیم شاید هنوز لذت دوستی خدا را نچشیدیم و اگر حضرت شعیب وقتی به او گفته می‌شود چرا اینقدر اشک می‌ریزی اگر از خوف جهنم است شما را به جهنم نمی‌بریم و اگر برای بهشت است بهشت را ضمانت می‌کنیم. می‌گوید خیر این اشک‌ها اشک محبت و عشق است نه چیز دیگر. نماز است که اولاً دشمنان ما را با ندای «غیر المغضوب علیهم» در سوره حمد و ثانیاً با «مَثَلُ الَّذِينَ حَمَلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا»^(۱۱). یهودیان تارک کتاب خدا و دروغ‌گو و ظالم و مدعیان دروغین اولیاء الهی و خودبرتربین و نژادپرست یهود و یا به طور کامل آنان که مورد غضب خدا هستند و آنانی که راه گمراهی را پیشه خود ساختند دشمن ما معرفی می‌فرماید. ثالثاً در سوره منافقین که در نماز جمعه خوانده می‌شود منافقین را دشمن ما معرفی و از آن‌ها به عنوان افرادی که حرف آن‌ها با قلبشان هماهنگ نیست و اهل کذب و صدق فی سبیل الله و ظاهری فریبنده دارند و فاسق و مستکبرند یاد نموده، آنانی که از ترور گرفته که:

«إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّاْ رُؤُسَهُمْ»^(۱۲)

و تا تحریم اقتصادی مسلمین هم مضایقه نکردند و گفتند:

«لَا تُنْفِقُوا عَلٰی مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتّٰی يَنْفِقُوا»^(۱۳)

اما غافل از این که «وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ»^(۱۴) و در پایان هم خدا از جمله جاهایی که شعار مرگ بر منافقین سر داده در نماز جمعه این نماز دشمن شکن یعنی سوره منافقین است که فرمود: «قَاتَلَهُمُ اللَّهُ»^(۱۵) و ما را از نزدیک شدن به آن‌ها با ندای «هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرُوهُمْ»^(۱۶) بر حذر داشت. و این اخطار را هم داد که مبادا فکر کنید آن‌ها قابل جذب هستند و روزی به سمت شما می‌آیند. خیر اگر هم دیدید روزی نزدیک شما شده‌اند برای این است که از شما بهره‌مند چه این که:

«سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ

لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ»^(۱۷)

منافقین کسانی هستند که «إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا»^(۱۸) تا به آیه «یستغفر لکم» رسول الله هدایتشان کرده تطهیر شوید «لو و اروسهم» را عملی ساخته و راه «روایتهم یصدون و هم مستکبرون» را پیشینه خود می‌سازند.

۶- ایجاد فرهنگ اتحاد و انسجام

اگر با دقت به اجزاء نماز بنگریم خواهیم یافت که اصل در نماز، جماعت و مهم‌ترین نمازهای جماعت نماز جمعه است. چه این که وقتی نمازگزار جملاتی از قبیل «ایاک نعبد و ایاک نستعین» و یا «اهدنا الصراط المستقیم» و یا سلام‌های آخر نماز که «السلام علیکم» و «السلام علینا» را می‌گوید ناخودآگاه به این فکر می‌افتد که اساساً گفتن این کلمات با نماز فراداسازگار نیست باید جمعی باشد. جمعی بودن هم یعنی متحد بودن و همه با هم بندگی خدا کنند همه با هم از او کمک خواسته، دست‌دلت به سوی غیر خدا دراز نکنند... خاصه نماز جمعه که اساساً نماز جمع و یک بعد آن مسائل سیاسی آن است. همین که نماز نمایانگر وحدت مسلمین در مقابل دشمن را می‌رساند. در کتاب منتخب التواریخ در زندگی نامه امام هادی^(ع) آمده است که فردی از حضرت سؤال کرد؟ چه سوره‌ای در قرآن است که هفت حرف ندارد. حضرت از جمله هفت حرف فاء را برشمردند و توضیح دادند که در جملات فاء ندارد. یعنی فرقه ندارد و کسانی که اهل نمازند اهل تفرقه نیستند و در سوره جمعه افرادی را که به کتاب خدا آشنا ولی عامل نیستند یعنی می‌دانند باید در نماز جمعه شرکت کنند و نمی‌کنند مثل او را «کمثل الحمار» می‌داند. و با «فَاسْعُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَ ذُرُّوا الْبَيْعِ» هر کاری غیر نماز را شایسته می‌داند و از کسانی که به بهانه تهیه آذوقه و شنیدن لهویات جمع متحد جمعه را به هم می‌زنند مذمت می‌کند. همه این موارد حاکی از این است که یکی از بهترین وسیله‌هایی که اسباب وحدت را در جامعه تبدیل به یک فرهنگ می‌کند نماز است. شایسته نیست وقتی تمام موجودات عالم به آیه:

«يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ

الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ»^(۱۹)

عملی می‌کنند انسان وصله ناهمگون خلقت باشد اهل تسبیح خدا نبوده و در این جمع حضور نداشته باشد.

۷- ایجاد فرهنگ یاد خدا در همه حال

اگر غالب الفاظ نماز ذکر است و اگر اخلاص شرط اولیه صحت نماز است، اخلاص به این معنا که باید از اول تا آخر نماز نیت خالص و قریبه الی الله بودن مستمر باشد، بر خلاف دیگر اذکار که شرط استمرار ندارد معنا و مفهوم آن این است که نمازگزار نمازی که چهره و دورنمای دین را به جامی آورد. باید از اول زندگی تا آخر آن به یاد خدا باشد و لاغیر و این که این همه تأکید بر حضور قلب شده و یاد در سوره جمعه از نماز به ذکر الله یاد شده که انسان‌ها امر به آن شدند و

بعد نماز هم حتی باید سراغ «وَأَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ» یعنی کار کردن هم باید در آن ذکر الله باشد و پس از کار هم «ادْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا»^(۳۰) یعنی هیچ زمانی از لحظه لحظه عمر نباید غفلت از خدا باشد و این یعنی ایجاد فرهنگ ذکر الله در جامعه توسط نماز و یا اگر در سوره منافقین هم تأکید شد که:

«لَا تَلْهَكُمُ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ»^(۳۱)

سرمایه اصلی که عمر است هدر ندهند. و با ذکر الله سپری گردد و اجازه ندهند هیچ امری از امور دنیا انسان را از خدا غافل کند.

۸- ایجاد فرهنگ تزکیه (چه از جهت معنوی و چه از جهت مادی، مثل وجوب خمس و زکات)

نماز یک سری شرایط صحت دارد و یک سری شرایط قبولی. در مورد اول اگر اسلام می گوید ای نمازگزار باید بدن و لباس در حین نماز پاک باشد، آبی که برای وضو یا غسل می خوری با پول حلال باشد و اگر باید لباسی که ساتر انسان است از مال حلال تهیه شده و اگر حتی یک نخ آن مال حرام یا مالی که خمس آن داده نشده باشد نماز آن باطل است. اگر مکانی که نماز می خوانی یا فضای آن نباید غصبی باشد همه و همه شرط صحت نماز است و باید انسان از هر جهت تزکیه شده باشد خودش یا مالش. اگر اسلام شرط قبولی نماز را خوردن مال حلال و پاک، گناه نکردن و عدم آلودگی به فسادهای اخلاقی و... می داند برای این است که فرهنگ تزکیه را در جامعه عملی سازد و آنچه وسیله آن است نماز است. خاصه این که در سوره جمعه کار اصلی انبیاء را تزکیه معرفی فرموده است.

«يُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ»^(۳۲)

۹- ایجاد فرهنگ بهداشت

چون خدا پاک است و طیب، قانونش جامع است و بی عیب و خالص و رسولان و حجت هایش معصومند و مطهر، پیروان آنها هم باید چنین باشند. لذا در نماز تأکید بر طهارت ظاهری و هم طهارت باطنی شده است که اول شرط صحت نماز و دوم شرط قبولی است و اگر شرع مقدس در آیاتی از قرآن علاوه بر حلالیت کلمه طیب را می آورد. طیب به معنای پاکیزه و یا به تعبیر امروزی بهداشتی بودن است. اگر نباید بدن یا لباس یا محل نماز نجس باشد بلکه باید تمیز و معطر باشد لباس ها تمیز و معطر باشد نمازگزار در حال نماز به بهترین شکل لباس حاضر شود برای ترویج فرهنگ بهداشت در جامعه است. لذا حضرت رسول فرمودند: «تَنْظِفُوا بِكُلِّ مَا اسْتَطَعْتُمْ»^(۳۳) آنچه در توان دارید در نظافت بکوشید.

۱۰- ایجاد فرهنگ دوری جستن از تفریحات ناسالم

اسلام دین شادی بخش و بانشاطی است. «ادْخَالُ السُّرُورِ فِي قَلْبِ الْمُؤْمِنِ»^(۳۴) را با فضیلت ترین عبادت می داند. «سَيْرُوا فِي الْأَرْضِ»^(۳۵) از قرآن است اما برای استفاده از نعمت های خدادادی آن هم برای تجدید قوا و عبرت از گذشتگان، ترویج ازدواج، ولیمه به مناسبت سفر حج و خانه نو و امثال آن حکایت از پرداختن به شادی هاست و یا اگر اسلام تأکید می کند «الْمُؤْمِنُ بَشْرَةٌ فِي وَجْهِهِ»^(۳۶) و نباید چهره مؤمن «عَبَسًا قَمَطَرًا»^(۳۷) باشد برای ترویج شادابی در جامعه است. اما آنچه مهم است نباید برای شاد بودن از تفریحات ناسالم و گناه و سروصدای نامشروع بهره جست، لذا برای این که جامعه گرفتار این معضل نشود حتی در نماز آن هم در نماز جمعه و سوره جمعه آیاتی را که:

«إِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا اتَّقُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَانِمًا»^(۳۸)

رایشه خود ساخته، نهب

«قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ»^(۳۹)

زد و این که خود را آلوده به لهو و لعب کنند نهی نمود و می توان علاوه بر مصادیق فوق از خود نماز به عنوان بهترین وسیله پرکردن اوقات فراغت و وسیله آرامش بخش و نشاط آور یاد کرد که حتی دانشمندان دنیا امروزه به این نتیجه رسیده اند که نماز مایه آرامش و راحتی روح و روان انسان است.

۱۱- ایجاد فرهنگ توکل

وقتی اولین جمله در نماز که بسم الله است را زمزمه می کنیم، آنگاه که آیه «ایاک نستعین» را می خوانیم یک پیام بسیار مهم را به انسان می آموزد و آن توکل به خدا و عدم دلبستگی به غیر خدا. و در حقیقت آیه «وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ» «وَلَا تَلْهَكُمُ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» در سوره منافقین خداوند خواست ما را از شئون دنیا ببرد و به خود متصل کند. و با آیه «وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ» آب پاکی را روی دست افراد ریخته و ما را و این که در نماز جسم و روح و قلب ما را در نماز فقط متوجه خدا کند به این معناست که در خارج نماز هم باید چنین باشیم و متوجه او فقط بوده و بر او توکل کنیم. از دلبستگی و وابستگی به غیر خدا برهاند و بفرماید ای سالک الی الله اگر هر نوع رزق و روزی می خواهی الله هو الرزاق است و لا غیر. خواه رزق معنوی خواه رزق مادی و روزی مقام و منصب هر آنچه بر آن صدق رزق می کند همه و همه به دست اوست و آنجا که او بخواهد به کسی لطف کند احدی توان ممانعت ندارد و هرگاه بخواهد چیزی از کسی سلب کند احدی توان اعطاء ندارد.

۱۲- ایجاد فرهنگ جامعیت و جهانی بودن قوانین اسلام

یکی از نام های سوره حمد «ام الكتاب» است یعنی کل قرآن متولد

از والاترین اخلاق‌های الهی است. یعنی رحمت و مهربانی و در احادیث هم هست که «تَخَلَّفُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ»^(۳۳) (خود را با اخلاق خدا آراسته کنید) و وقتی بعد از لفظ جلاله «اللَّهُ» که جامع صفات حضرت حق است دو صفت رحمانیت و رحیمیت خدا ذکر می‌شود برای این است که بنده خدا و کسی که می‌خواهد نماز را اقامه کند باید رعایت اخلاق اسلامی را نیز بنماید.

۱۷- ایجاد فرهنگ اتقان و استحکام در کارها

نمازی قبول می‌شود که مقدمات و مقارنات آن صحیح انجام گیرد، وضو و طهارت بر اساس احکام شرعی باشد، نجاست و آلودگی در بدن و لباس نباشد، قرائت نماز گزار باید صحیح و درست انجام گیرد و گرنه نماز باطل است. جهت قبله باید رعایت گردد. اقوال و افعال نماز باید در جای خود و به نحو کامل باشد، این‌ها و مانند آن نشان دهنده آن است که در نماز فرهنگ استحکام در کار و اتقان در عمل مورد نظر اسلام است، و از سرهم بندی کردن و باری به هر جهت شدن نماز باید پرهیز کرد و آن را به عنوان یک دستورالعمل زندگی فردی و اجتماعی نگریست.

حاصل سخن آن که نماز اگر آن گونه که اسلام خواسته است انجام گیرد انواع و اقسام فرهنگ‌ها را در جامعه ایجاد و گسترش می‌دهد:

- فرهنگ بهداشت و نظافت
- فرهنگ نظم و انضباط
- فرهنگ رعایت حقوق مردم
- فرهنگ زمان و جهت‌شناسی
- فرهنگ دوست‌یابی و دشمن‌شناسی
- فرهنگ ساختن آینده و آینده‌نگری
- فرهنگ قانون‌مداری و قانون‌پذیری
- فرهنگ نشاط و پویایی
- فرهنگ سحرخیزی و تنبلی‌ستیزی
- ...

- بی‌نوشت:**
۱۷- منافقون، آیه ۶	۱- میزان الحکمه، جلد ۲، صفحه ۱۶۲۶
۱۸- نساء، آیه ۶۱	۲- عنکبوت، آیه ۲۵
۱۹- جمعه، آیه ۱	۳- جمعه، آیه ۱
۲۰- احزاب، آیه ۴۱	۴- جمعه، آیه ۱۱
۲۱- منافقون، آیه ۹	۵- جمعه، آیه ۶
۲۲- آل عمران، آیه ۱۶۴	۶- توبه، آیه ۹۴
۲۳- میزان الحکمه، جلد ۱۰، صفحه ۱۳	۷- اعراف، آیه ۱۲۸
۲۴- بخارالانوار، ج ۲۴، ص ۱۹۴	۸- نساء، آیه ۶۹
۲۵- انعام، آیه ۱۱	۹- جمعه، آیه ۱۱
۲۶- بخارالانوار، ج ۶۴، ص ۳۰۵	۱۰- مائده، آیه ۳
۲۷- انسان، آیه ۱۰	۱۱- جمعه، آیه ۵
۲۸- جمعه، آیه ۱۱	۱۲- منافقون، آیه ۵
۲۹- جمعه، آیه ۱۱	۱۳- منافقون، آیه ۷
۳۰- جمعه، آیه ۲ و ۳	۱۴- منافقون، آیه ۷
۳۱- جمعه، آیه ۱	۱۵- توبه، آیه ۳۰
۳۲- جمعه، آیه ۲	۱۶- منافقون، آیه ۴
۳۳- منافقون، آیه ۸	
۳۴- بخارالانوار، ج ۱۲۹، ص ۵۸	

از سوره حمد و نماز است. و از آنجا که قرآن «تبیان لکل شیء» است پس قرآن قانون جامع و کامل است و وقتی نماز را قرآن است پس نماز مروج فرهنگ جامعیت در اسلام است و اگر در سوره جمعه می‌خوانیم:

«هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ وَ آخِرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا

بِهِمْ»^(۳۰)

یعنی پیامبر و کتابش هم برای عصر رسول الله و هم برای همه افراد و نسل بشر که در آینده می‌باشد و جوابگوی نیاز آن‌ها تا قیامت است.

۱۳- ایجاد فرهنگ عبودیت و بندگی خدا

آیه «ایاک نعبد» در نماز پیام آور این است که هرگاه افراد جامعه نماز می‌خوانند اعلام می‌دارند که فقط بندگی خدا را می‌کنند. در هر روز به احتساب نمازهای واجب حدود ده بار این آیه را می‌گویند و در ماه و در سال تعداد بیشتر. تکرار این معنا روحیه‌ای در جامعه ایجاد می‌کند که همه بنده خدا شوند و روح بندگی در جامعه حاکم می‌شود. و آنگاه که مصلی به سجده می‌افتد که نهایت درجه بندگی و پذیرش حق است به خداوند اعلام بندگی می‌نماید.

۱۴- ایجاد فرهنگ حق حاکمیت خدا و نمایندگان او

از آنجا که در سوره حمد از خدا به عنوان «رب العالمین» و مالک حقیقی یوم الدین یاد شده است که هم خالق تمام عوالم و هم مالک حقیقی است. از جمله اختیارات مالک حقیقی حق حاکمیت هم هست. این مالک اعتباری است که ملکیت لازم ملزوم آن نیست اما با مالک حقیقی ملکیت هم ملازم است و علاوه بر این که در سوره جمعه از خداوند به «الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ»^(۳۳) یاد شده است. خدا حاکمی است مقدس و قدرتمند و شکست‌ناپذیر و حکیم و این مسؤلیت را با «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا»^(۳۳) به انبیاء سپرده و صاحب قدرت را در آیه «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ»^(۳۳) مشخص فرموده است.

۱۵- ایجاد فرهنگ نظم و انضباط و پذیرش قانون

نماز عملی است که نظم و انضباطی خاص در آن حاکم است. نماز را حتی یک ثانیه جلوتر از وقت نمی‌شود خواند و یک ثانیه بعد از وقت هم به نیت ادا نمی‌شود خواند و اگر هر عمل آن طریقه خاصی دارد و ترتیب خاصی؛ نشان از ضابطه مندی آن دارد. و این خود یعنی ایجاد فرهنگ نظم و انضباط در جامعه.

۱۶- ایجاد فرهنگ اخلاق اسلامی

در اولین آیه قرآن در نماز یعنی «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» سخن